

KORKUT BORATAV

BİLDİĞİMİZ DÜNYANIN
SONUNA DOĞRU

“Sol’a salınma zamanı geldi...”

İÇİNDEKİLER

Sunuş	•	7
Eric Hobsbawm'a Göre Dünyanın Hâli	•	15
Wallerstein'a Göre Dünyanın Durumu ve Geleceği	•	19
“Çoğunluk”	•	23
“Sol'a Salınma Zamanı” Geldi	•	27
Direnme Eylemlerini Yorumlarken	•	31
Direnme Eylemlerine Devrimci Yorumlar	•	35
Sosyal Demokrasinin Sefaleti: Britanya'dan İki Örnek	•	39
Sosyalistlerin Tarihsel Bellekleri	•	43
Badiou Soruyor: Niçin Bu Hâldeyiz?	•	46
Marx'tan Seçim Yorumları	•	49
Kapitalizmin Sonu: Nasıl?	•	52
Ekim Devrimi Üzerine Birkaç Not	•	59
Dünya Sınıf Haritaları	•	65
Samir Amin	•	70
1968 Dünyası ve Vietnam	•	76
Faşistler ve Faşizmler Üzerine	•	82
Yeni “Arap Baharı” ve Kadınlar	•	88
Immanuel Wallerstein'ın Ardından	•	94
Sömürü Oranları ve Dünya Ticareti: Bugün, Kırk Yıl Önce	•	99
Finansal Kapitalizm: Bir Analiz	•	104
“Yeni Faşizm”	•	109
Emperyalizmin Göçmenleri	•	114
Arap Baharı: On Yıl Sonra	•	119

Günümüz Faşizmi Üzerine •	124
Darbe Anayasaları Nasıl Değiştirilmeli? Şili Örneği •	129
Faşizm Sonrasında Ekonomik Seçenekler •	134
“Gökten Düşen İki İnsan” •	139
Nato’nun Genişlemesi: Gorbaçov’a Söylenenler •	144
Üçüncü Cihan Savaşı’nın Eşiğinde miyiz? •	149
Diplomatın İtirafı: “Kötülük Batı’dadır” •	154
“Kurallara Dayalı” Uluslararası Düzen •	158
“Tek Kutuplu Dünya” Yok Olurken •	163
Tarihsel Maddecilik ve Kapital Cilt III •	168

SUNUŞ

Bildiğimiz Dünyanın Sonuna Doğru, yayımlanmış makale ve yazılarımı derleyen beşinci kitap oluyor. Önceki derlemelerin hepsinde kitabın içeriğini, yazı ve makalelerin sıralanmasını, bölümlerin başlıklarını (yayınevlerine de danışarak) ben belirlemiştim.

Bu sefer farklı oldu: Derleme önerisi Telgrafhane Yayınları’ndan geldikten sonra, önceki örneklerde olduğu gibi kapsanacak metinleri ve sıralamasını hazırladım. Tek Kutuplu Dünya’nın sorunlarına, gerilimlerine odaklanan bir derleme önerdim. Dünya sisteminin hegemonik kutbu ile çok taraflılığı savunan Küresel Güney arasındaki ilişki ve mücadeleleri de inceleyen yazıları Telgrafhane yöneticisi Taylan Özbay ile editörü Fatoş Dadağlıoğlu’na ilettim.

Taylan ve Fatoş bir süre sonra bugün elinizdeki kitabın taslağıyla bana döndüler: Mart 2010 ile Ocak 2025 arasında yayımlanan yazılarımı sıralayan bir seçki oluşturmuşlar. Seçkideki yazılarımı hatırlıyordum; ama hepsini yeniden okudum. Kitabı ilk kez eline alan yeni bir okurun yerine geçtim. Açıkçası Taylan ve Fatoş’un seçkisini daha çok beğendim. Seçkiyi yaparken tematik bir sınıflama yerine on beş yıl boyunca yazdığım tüm yazılardan “güncel” olanların dışındakilere, bir anlamda “kalıcı” özellik taşıyanlara odaklanmışlar. Yine de “kendiliğinden” bir sınıflama oluşuyor. Örneğin kitabın ilk yazısı, “Eric Hobsbawm’a Göre Dünyanın Hali” başlığını taşıyor. Britanya’dan Marksist tarihçi Hobsbawm’ı kısaca tanıtan ve kendisiyle yapılan bir söyleşiyi değerlendiren bir yazı...

Bu yazı, derlemede kapsanan temaların ilk örneği idi: “Dünyanın bugünkü hâline karşı çıkan” çağdaş ve devrimci düşüncüler aktarılıyor; tanıtılıyor ve tartışılıyor. Okurlar, daha sonra ABD’den Immanuel Wallerstein’in, Mısır’dan Samir Amin’in kapitalizm eleştirileri ile karşılaşacaklar. Her ikisini de kitabın içerdiği dönemde kaybettik. Devrimci düşüncüler olarak, kapitalizmin nasıl son bulacağını da tartışıyorlar.

Derlemenin sonraki sayfalarında bu düşüncülere Slovenya’dan Slavoj Žižek, Fransa’dan Alain Badiou ve başkaları ekleniyor. Marksizmin zenginliğini, çeşitliliğini ve ödünsüz devrimciliğini okurlara aktarıyorlar.

Ekim Devrimi’nin 100. yıldönümü derlemede kapsanan döneme denk geldi. Kapitalist üretim ilişkilerini tasfiye eden ilk sosyalizm deneyimini insanlığa bir armağan olarak anıyoruz. Ekim Devrimi’ne ışık tutan Marx, Engels ve Lenin’in sosyalizm tasarımlarının sınırsız bir emekçiler demokrasisi olduğu hatırlatılıyor. Reel sosyalizm deneyimlerinin bu ölçüte göre değerlendirilmesi önerilecektir.

Neoliberalizmin teorik kaynağı olan Hayek, Ekim Devrimi’ne karşı “sosyalist planlamanın hem teorik hem de pratik olarak imkânsız olduğunu” ileri süren bir polemik başlatmıştı. 1929’dan itibaren Sovyetler Birliği’nin beş yıllık planları hem tarihsel olarak kısa bir dönemde Rusya’nın sanayileşmesini sağlayarak, hem de İkinci Dünya Savaşı’ndan faşizmin yenik çıkmasını mümkün kılan ekonomik altyapıyı inşa ederek Hayek’in savlarını geçersiz kıldı. Üstelik bu parlak ekonomik bilanço, kapitalizmin on yıllık büyük bunalımına denk gelecektir.

Derlemenin kapsadığı on beş yıllık zaman dilimi kapitalist dünya sisteminin tümünü sarsan 2008-2009 ekonomik bunalımını ve sonrasını da kapsamaktadır. Kriz, 1929’daki büyük bunalımı andıran bir derinlik kazandı. Sonraki yıllarda ülke sınırlarını aşan sınıf mücadelelerini de tetikledi. Derlemede yer alan

yazıların bir bölümü de bu mücadeleleri, kalkışmaları aktarıyor; değerlendiriyor.

Ekonomik çalkantılar ABD’de patlak veren 2008 kriziyle başladı. Hızla dışarıya taşı; özellikle Akdeniz kıyısındaki ülkeleri sarsan bir borç krizine dönüştü. Krizin kökeninde New Deal döneminde ABD’de bankacılığı düzenleyen sınırlama ve denetimlerin kaldırılması yatar. Abartılı finansallaşma, kapitalizmin çirkinliklerini yüzü açık seçik sergiledi. Spekülatif rantları kovalayan fon yöneticilerinin paketleyip pazarladığı borç senetleri, astronomik yüklerle, faizlerle emekçileri mülksüzleştiriyor; banka patronları ile kriz yönetimini üstlenen kadrolar “döner kapıları” andıran rol paylaşımlarını üstleniyorlardı.

Vietnam Savaşı’ndan bu yana Amerikalı emekçiler, öğrenciler Amerikan kapitalizminin kumanda merkezlerini ilk kez 2008 sonrasında kuşattı. **Wall Street’i İşgal** eylemleri aylar boyunca New York’ta devam etti. Sınıf mücadeleleri bulaşıcı olabilir. Aynı tarihlerde borç krizleri İspanya, Yunanistan, İtalya’da iktidarları sarstı. Oralardan da Güney Akdeniz’e sıçradı.

Küresel Güney’in anti-kapitalist muhalefete katılması, Arap dünyasındaki ayaklanmalarla gerçekleşti. İlk örnek Tunus’tur. İsyancılar Bin Ali ailesinin 23 yıllık yozlaşmış iktidarını hedefledi. Kalkışmanın sola yönelmesine Tunus işçi sendikaları öncülük etti. Kısa bir süre sonra Kahire’de Tahrir Meydanı’nı dolduran yüzbinler de Mısır’a neoliberalizmi yerleştiren Hüsnü Mübarek iktidarına karşı ayaklandı.

Derlemedeki yazılar devrimcilerin ilk aşamadaki hedeflerinin Bin Ali ve Hüsnü Mübarek iktidarlarına son vererek gerçekleşmesi sonrasına ışık tutuyor. Şeriatçı (İhvanı) akımlar ile aydınlanmacı sol arasındaki mücadele ABD’ye yakın (Mısır’da askerî) iktidarlarla denetlenecektir. 2019’da El Beşir diktatörlüğüne son veren Sudan kalkışması da sola dönük doğrultuda başlayacaktır.

New York’taki **Wall Street’i İşgal** eyleminin bir aşamasına Tahrir Meydanı’ndan Mısırlı bir öğrenci katılmış; Amerikalı yoldaşlarına hitap etmişti. Enternasyonalist dayanışmanın bu “kendiliğinden”

örneği, **2010 sonrasındaki kalkışmaların dünya sınıf mücadelelerinin bir parçası olduğunu** da simgelemektedir.

Çağrıyla yapan Amerikalı öğrenci **“Mısır’daki sorunlar bizi de ilgilendirir...”** diye düşünmüş olmalıdır; ama ne kadarının bilgiye, ne kadarının sezgiye dayandığını bilemeyiz. Sadece neoliberal dönemde dünya sınıflar arası gelir dağılımında gerçekleşen dönüşümleri araştıran, izleyen çalışmaları biliyoruz. Derlememizde de bu bulgular değerlendiriliyor.

Dünya sınıf haritasındaki değişiklikler hareket noktasıdır. Neoliberalizm, uluslararası ticareti ve ülkeler arası sermaye hareketlerini tamamen serbestleştirdi. Geçmişte korumacı-kalkınmacı-sosyalist planlama stratejileri izleyen Güney ülkeleri, Doğu Avrupa, Rusya ve **“tümüyle dışa açılan” Çin Halk Cumhuriyeti** de bu dönüşüme katıldı. Dış ticaret yoluyla veya ülkelere giren Batı sermayesinin yeni ücretlileri olarak dünya işçi sınıfındaki sayısal artış 2 milyar civarındadır. Çin, Meksika veya Hindistan ücretleri, bu katılım sonrasında Batı’daki ücret artışlarını frenleyen bir **“mıknatıs”** işlevi üstlenecektir.

Neoliberal programın esasen hedeflediği bu dönüşüme, modelin **“şok tedavisi”** öğelerinin yarattığı **“yan etkiler”** eklendi. Neoliberalizmin yarattığı yeni tür finansal krizler yüzünden **1980 sonrası Latin Amerika’nın kayıp on yılı** olarak adlandırılmıştır. Özellikle Afrika tarımının tamamen ticarileşmesi çiftçilerde yaygın topraksızlaşma, üretimden kopma, işsizlik, hatta açlığa yol açtı.

Bu etkenlere, 21. yüzyılda Batı emperyalizminin saldırganlaşmasından kaynaklanan astronomik göç hareketlerinin hem Batı hem de işgücü ihraç eden Orta Doğu ülkelerindeki sınıf haritalarındaki değişiklikleri ekleyin. Uluslararası değer zincirlerine kayan Batı şirketleri, ABD ve Batı Avrupa’da geleneksel sanayi işçilerini işsiz bırakmakta, dahası **“koyu renkli”** Orta Doğulu, Afrikalı göçmenler Batı ücretlerini baskı altına almaktadır...

Bu sosyal dönüşümlerin Batı siyasetindeki yansımalarını Brexit’te ve (Trump türü) faşist siyasetçilerin yükselmesinde algılıyor.

Derlemede yer alan temalardan belki de en “hayati” olan, en sonda yer alıyor. Ayrıca kitabın başlığını da oluşturuyor: **Bildiğimiz Dünyanın Sonuna Doğru...**

1987 tarihli popüler bir şarkının güftesiymiş. Kestirme yoldan konusunu deşifre etmek için o kesimdeki ilk yazının başlığını aktarayım: “**Üçüncü Cihan Savaşı’nın eşliğinde miyiz?**” Soru, başta ABD olmak üzere Batı İttifakı’nın Ukrayna savaşını, Rusya’yı nükleer bir tepkiye sürükleyecek doğrultuda tırmandırmasından kaynaklanıyor.

Derlemenin bu kesimlerinde ayrıntılarla açıklanıyor ki, Batı İttifakı, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ve oligarklar kapitalizmine kesinlikle geçişe rağmen, bu ülkeyi kronik olarak Batı’ya muhtaç ve bağımlı kılmak için istisnâ çaba harcamış; önce Yeltsin’i, sonra Gorbacov’u yalan-yanlış vaatlerle aldatmış; eski Sovyet cumhuriyetlerinin tümünü NATO’ya almış; son olarak da 2014’te bir darbe ile Ukrayna’nın Rusya yanlısı başkanını devirmiş; ta ki yeni başkan Zelensky Ukrayna’nın NATO’ya katılma kararını açıklasın...

Putin’in âdeta zorlanarak başlattığı Ukrayna işgali hızla Batı İttifakı (hatta 6 Temmuz’da Genel Sekreter Rutte’nin bir açıklamasına göre doğrudan doğruya NATO) ile Rusya arasında fiilen bir **vekâlet savaşına** dönüştü. Resmen ilan edilen hedef Rusya’nın ekonomik olarak çökertilmesidir. Rusya’nın dağıtılması, hatta yok edilmesi gerçek hedeftir. Batılı liderler tarafından da çeşitli biçimlerde açıklanmıştır.

Ne var ki, bu hedeflerden hiçbiri gerçekleşmedi. Dahası, Ukrayna’nın savaşı yitirmek üzere olduğu aşağı yukarı kesinleşti. Batı İttifakı yenilgiyi kabul edemezdi; çözümünü Ukrayna’yı uzun menzilli silahlarla donatarak Rusya içlerine taşımakta aradı. Tabii gerekli teknolojiyi uygulayacak Batılı uzmanların katkısıyla...

Biden savaşı genişletmeyi Britanya’nın katılımıyla başlattı. Her yeni adım sonrasında savaşın nükleer bir eşığa taşınma olasılıkları Putin tarafından “Rusya’nın yeni nükleer doktrini” olarak dünya kamuoyuna açıklandı. Sanırım dördüncü açıklamadaki biçimiyle kesinleşen bu doktrini aktarıyorum: “**Nükleer olmayan bir devlet (örneğin Ukrayna), nükleer bir devletin (ABD, Fransa, Britanya’nın)**

veya (NATO gibi) bir devletler topluluğunun desteği ve ortaklığı ile Rusya'nın varlığını tehdit eden bir saldırı yaptığında; Rusya'nın saldırıya katkı yapan tüm devletlere ve devlet topluluğuna karşı nükleer bir tepki gösterme hakkı doğar."

Bildiğimiz dünyanın, açıkçası insanlığın da sonunu getirebilecek olan bir nükleer felaketin eşiğindeyiz. Bu gelişmeleri yakından izleyen bir yazarın (Peter Koenig) 21 Temmuz tarihli yazısının başlığını aktarayım: **"Nükleer Savaş Geliyor" Çığlığı Sizi Korkutmak İçin Atılıyor** (Screaming "Nuclear war is coming" is made up to scare you) ...

Peter Koenig yazısını, jeopolitik öngörülleri ile ün yapmış "ef-sanevi bir uzman" olan Martin Armstrong'un son öngörüsünü aktararak başlıyor: **"Karşılıklı nükleer çatışma içerecek bir savaş olasılığı %100'dür. Hazırlanın; geliyor."** Fakat hemen ekliyor ki, bu tür öngörülerin büyük bölümü **"korku ticaretinden büyük vurgunlar yapan çıkar şebekeleri"**nin marifetidir ve Armstrong da olağan şüpheliler arasındadır,

Koenig "korku tüccarları" dışında Batı siyasetinin önde gelen savaş kışkırtıcılarına da dikkat çekiyor. **"Dünyanın en büyük ve en tehlikeli savaş ve ölüm makinesi"** olarak tanımladığı ve 1949'dan bu yana 30-35 milyon insanın ölümünden sorumlu olan NATO'nun Genel Sekreteri Mark Rutte ile Rusya'ya karşı trilyonluk bir savaş bütçesinin partizanı olan AB Başkanı Ursula von der Leyen iki tehlikeli örnektir ve nükleer bir savaş olasılığını gerçekten acil gündeme taşımaktadırlar.

Peter Koenig, bu tespitlerden hemen sonra savaş-barış ikileminin gerçek muhataplarına şu çağrıda bulunuyor:

"Bu dünyanın insanları ve bütün insanlık: Savaş propagandasına kanmayın. Kendiniz için düşünün. Düşünün ki en başta barış gelir. Barış ve huzur içinde birlikte yaşanan bir dünyada savaşa yer yoktur."

"Kendi aklınızın gizil gücünü fark etseniz şaşırırsınız. Aklınızın geleceği biçimlendiren gücü öyle bir güçtür ki biz, yani insanlar tanımadığımız seçkinlerin bizim çıkarımız adına karar almasını artık önleyebiliriz. Bu gücü kullanın. Gözlerinizi açın. Hem kendinizin hem de tüm insanlığın çıkarı olan barış

için; huzurlu, müreffeh bir hayatı birlikte yaşamak için harekete geçin."

Daha gösterişli bir çağrı kaleme alınabilirdi. İyi ki yapmamış. Bu iddiasız çağrının güzelliği basitliğinden, sıradan her dünya vatandaşı için anlaşılır olmasından kaynaklanıyor.

Troçkist **4. Enternasyonal**'in yayın organında dehşetengiz bir uyarı yazısı yayımlandı (WSWS. 14 Temmuz 2025). Başlığı aktarayım: **"Emperyalist güçler küresel bir savaş için silahlanıyor: Barışı yaşayan son yaz içindeyiz."**

Yazıda açıklanıyor ki Haziran-Temmuz 2025 aylarını **"barışı yaşayan son yaz"** olarak adlandıran kişi neo-faşist Alman tarihçi Sönke Netzel'dir ve ülkesinin yeni bir Cihan Savaşı'na hazır olması için Hitler dönemi Wehrmacht'ta sağlanan **"askerlik kültürü"** canlandırılmalıdır.

WSWS dergisi **"barış son buluyor"** sloganlarını ilk iki Cihan Savaşı'nı başlatan Alman generallerinin 1914 ve 1939'daki çıkışlarına benzetiyor ve ekliyor: **"Bugünler barış ise, savaş nasıl olacak? ABD'nin ve Avrupalı güçlerin desteğiyle İsrail, Filistin halkını yok etmiyor mu? Ukrayna'da 1945 sonrasının en geniş kara savaşı yaşanmıyor mu? ABD Başkanı Trump, İran'ı bombalamadı mı?"**

Bu sorgulamanın hemen sonrasında dergi, Almanya'ya ağırlık vererek Batı İttifakı'nın yeni bir cihan savaşı hazırlıklarını akla getiren son gelişmeleri sıralıyor. En önemlisi, herhâlde askerî bütçeleri üye ülke millî gelirlerinin %5'ine sıçratan NATO kararıdır.

Daha da önemli bir **"niyet okuması"** olarak Almanya başbakanı Merz'in Temmuz başında parlamentodaki bir tartışmada kullandığı **"Rusya ile diplomatik seçenekler tükenmiştir..."** ifadesi vurgulanıyor. Bir savaşın açık-seçik kaçınılmazlığı değilse nasıl yorumlanabilir?

Yazıda, ayrıca Pentagon'un Taiwan nedeniyle patlak verecek bir savaşta Japonya ve Avustralya'nın katılımını resmî olarak talep eden muhtırasından söz ediliyor. Süregelen gerilimlere Çin'i de kesin olarak katan ve sonunda sekiz nükleer gücü birlikte kapsayacak bir tasarı gündemdedir.

“**Küresel**”; üçüncü ve **eksiksiz nükleer** olacağı da kesinleşmekte olan **dört başı mamur bir Cihan Savaşı’nın arifesinde** olduğumuz ortadadır. Bol kanıt eklenebilir.

“Sözün bittiği” yerdeyiz. Nükleer silahlara sahip olduğu bilinen sekiz ülkenin aktif olarak katılması kaçınılmaz olan bir küresel savaştan söz ediliyor. Tahrip potansiyeli insanlığı yeryüzünden silecek sınıra ulaşmaktadır.

NATO üyesi olan ve nükleer silahları bir Amerikan üssünde barındıran Türkiye de doğal hedefler arasındadır. Olmasaydı bile fark etmezdi. Dev güçlerdeki nükleer silah stokunun tahrip gücü, yeryüzü olarak adlandırılan gezegenin doğal hayatını dahi tehdit edecek boyutu aşmıştır.

Bu tahrip gücünün boyutunu, sonuçlarını -nasılsa- algılayabilen liderlerin imzaladığı **nükleer silahlanmayı sınırlayan SALT anlaşması** Şubat 2026’ya kadar yürürlükteydi. ABD ve İngiliz istihbaratı 1 Haziran 2025’te bu anlaşmayı çiğnedi: Ukrayna birliklerini kullanarak Rusya’daki askerî havaalanlarındaki stratejik bombardıman uçaklarından bir bölümünü kullanılmaz hâle getirdi.

Putin Rusya’nın yukarıda aktardığım nükleer doktrinini bir kez daha açıkladı. Demek oluyor ki, sadece sözü geçen devletlerin değil, tüm insanlığın kaderi; açıkçası Putin’in algılamasına, (varsa, kalmışsa) sağduyusuna bağlıdır.

Bildiğimiz dünyanın sonunu tahayyül edip betimlemek benim melekelerimi aşıyor. Yararı da yok. Olsa olsa Sunuş’un başında aktardığım Peter Koenig’in “dünya vatandaşları” için kalemeye aldığı, basit, güzel çağrıyı tekrarlayabilirim.

Hep birlikte yayalım; tekrarlayalım...

Korkut Boratav
Ankara, 25 Temmuz 2025

ERIC HOBSBAWM'A GÖRE DÜNYANIN HÂLİ

Bugün Eric Hobsbawm'dan söz edeceğim. Yahudi kökenlidir, Mısır doğumludur. İlk gençliği Viyana ve Berlin'de geçiyor. Nazilerin iktidara gelmesinden sonra İngiltere'ye göçüyor. Cambridge Üniversitesi'nde okuyor, tarih doktorası yapıyor. Londra Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başlıyor. Giderek Marksist tarihçiliğin parlak yapıtlarını kaleme alıyor. Devrimlerin, kapitalizmin, emperyalizmin ve sosyalizmin ve bütünüyle sınıf mücadelelerinin yükseliş ve iniş aşamalarını, 1789-1991 yıllarını kapsayan dört ciltte topluyor: Devrim Çağı, Sermaye Çağı, İmparatorluk Çağı, Aşırılıklar Çağı... Bunlar ve diğer yapıtlarının çoğu Türkçeye de çevrilmiştir.

Hobsbawm, sosyalist siyasetin içinde de yer almıştır. 1931'de Alman Komünist Partisi'nin gençlik örgütüne giriyor. 1936'da Büyük Britanya Komünist Partisi'ne giriyor ve (galiba) bu parti tarihine karışınca kadar da üyeliğini koruyor.

Daha önce bu köşede andığım, görüşlerine yer verdiğim Sweezy, Arrighi gibi, Hobsbawm da yirminci yüzyılın büyük solcu bilgeleri arasında yer alıyor. Olgunluk çağlarının zirvelerinde iken, "defteri kapatmadan önce", bu insanların dünyaya bugün nasıl baktıklarını bilmemiz kuram ve bilgi birikimlerinden, hayat deneyimlerinden yararlanmamız gerekir. Hobsbawm 93 yaşındadır ama hâlâ çalışmakta, yazmaktadır. Nisan 2009'da Guardian'da *Sosyalizm Başarısızlığa Uğradı. Şimdi de Kapitalizm İflas Etti. Sırada Ne Var?* başlıklı bir yazısı çıktı. *New Left Review* dergisinin

Ocak-Şubat sayısında da bir söyleşisi yayımlandı. Hobsbawm'ın bunlardaki kimi görüşlerini bugün bu köşenin okurlarıyla paylaşmak, onlara dikkat çekmek istedim.

New Left Review soruyor: *“Aşırıliklar Çağı 1991’de son buluyor... O tarihten sonra dünya tarihinde büyük değişimler olarak neileri görüyorsunuz?”*

Hobsbawm yanıtlıyor: *“Beş önemli değişiklik görüyorum. Birincisi, dünyanın ekonomik merkezinin Güney ve Doğu Asya’ya kaymasıdır... İkincisi, kapitalizmin dünya çapındaki krizidir. Biz bunu öngörüydük fakat bir hayli gecikerek gerçekleşti. Üçüncüsü, 2001’den sonra ABD’nin dünyanın tek egemen gücü olma çabasının, gürültü-patırtı içinde foslamasıdır. Dördüncüsü, gelişmekte olan ülkelerin -BRIC’lerin- (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin’in) politik bir varlık olarak ortaya çıkmalarıdır. Beşincisi ise, ulus-devletlerin otoritelerinin zayıflamasıdır.”*

Hobsbawm, “beşinci önemli değişim” olarak ileri “ulus devletlerin zayıflaması” görüşüne söyleşisinin ilerisinde önemli rezervasyonlar getiriyor. Ben bu öğeyi bir kenara bırakıyorum. İlk üç saptamayı “sıradan” diyerek geçiştirmeyiniz. İlk bakışta çok sıradan görünen olguları, “tarih penceresinden” bakmayı meslek edinmiş bir bilgenin kalıcı önemde algılaması önemlidir. Hobsbawm, üçüncü saptamasına ek olarak, “geleceğin Amerika’ya ait olduğunu sanan, dahası bu hedefe ulaşmak için strateji ve taktikler oluşturduğunu da düşünen neo-con projenin açık-seçik çılgınlığına hâlâ şaşıyorum” diyor.

Tarihçimiz BRIC’ler bloklaşmasını “önemli bir değişim” olarak görürken, acaba biraz aceleci mi davranmıştır? Evet, BRIC’ler dördülsü, Dünya Ticaret Örgütü müzakerelerinde ve G20 toplantılarında aktif, verimli iş birlikleri gerçekleştirmişlerdir. Yine de bu dört ülkeyle sınırlı ve siyasi hedefleri de olan bir Güney bloklaşması, bugün için çok etkili değildir. Hindistan’ı ABD yörüngesine çeken etkili baskılar vardır. Lula sonrası Brezilyası’nın “seyir defteri” belirsizdir. Hobsbawm’ın BRIC’ler referansını Latin Amerika’daki ve “Şanghay İşbirliği” çerçevesindeki gruplaşmalarla genişletmesi daha ikna edici olacaktı. Bu “genişletme” yapılsa dahi,

dünya ekonomisinin çevresinde yer alan ülkeler, 1970'li yılların ortalarında bağlantısızlar-77'ler gruplarının gerçekleştirdikleri ortak eylem düzeyine bugün için ulaşmış değildirler.

Hobsbawm'ın "insan hakları emperyalizmi" diye adlandırdığı siyasetlere ilke olarak karşı çıktığını bu arada ekleyeyim.

Soruluyor: "Dünyada olumlu, ilerici tasarımların hâlâ canlı olduğu veya canlanabileceği yerler var mıdır?"

"Latin Amerika'da politika... söylemi hâlâ aydınlanmanın eski (liberal, sosyalist, komünist) terimleriyle sürdürülüyor. Buralarda sosyalist gibi konuşan, gerçekten sosyalist olan askerlerle karşılaşırız... Latin Amerika'da etnik ve dile dayalı milliyetçiliklerin ve dinî ayrılıkların olmaması, eski söylemin sürdürülmesini kolaylaştırmıştır."

"Hindistan'da Nehru türü laik geleneğin kurumsal gücü, ilerici tasarımların canlanmasına imkân verebilir... (Bu olanağı) komünistlerin bugün veya geçmişte kitle desteğine sahip olduğu Bengal, Kerala gibi yörelerde, Naksal hareketinde veya Nepal Maoculuğunda daha güçlü olduğu söylenebilir."

Hem Latin Amerika'da hem de Hindistan'da var olan ilerici potansiyelin, laik-aydınlanmacı geleneğe bağlanması kanımca önemlidir doğrudur. "Solun gelişmesinin ön koşulu, aydınlanma geleneğinin canlı kalması laikliğin halk sınıflarında yerleşmesidir" önermesini Hobsbawm'a mal etsek, itiraz edeceğimi sanmıyorum.

"Avrupa'da ise, eski işçi, sosyalist, komünist hareketlerin mirası bir hayli güçlüdür. Engels zamanında kurulan partiler, Avrupa'nın her yerinde potansiyel iktidar veya ana muhalefet partileri olarak varlıklarını koruyorlar. Balkanlarda, hatta yer yer Rusya'da komünizm mirasının öngörülemez biçimde canlanabilmesine ihtimal veriyorum. Çin'de ne olur bilemem. Ancak, (yöneticilerin) değişime uğramış Maocu veya Marksist terimlerle düşünmedikleri şüphesizdir."

Bu söyleşiden birkaç ay önce Guardian'daki yazısında Hobsbawm yukarıdaki soruyu Batı toplumları çerçevesinde ele almış kötümser sonuçlara ulaşmıştı. Bu kötümserliği yeni değildir. İşçi sınıfının devrimci-dönüştürücü rolünün, Batı toplumlarında

meydana gelen toplumsal değişimler sonunda tarihe karışmış olduğunu 1978'ten beri ileri sürüyordu ve o tarihlerde parti arkadaşlarının bazılarınca da şiddetle eleştiriliyordu.

Geleneksel işçi sınıfının tek başına dönüştürücü rolü Batı toplumları için tarihe karışmış olabilir ama Hobsbawm'a göre, *“sola daha çok açık olan eğitimli orta sınıflar ve aydınlar ile yoksul ve eğitimsiz kitle arasında ilerici bir koalisyon siyaseti mümkündür. Bu eskisinden güçtür ama nesnel olarak (çıkarları) aynı yerde olan insanlar arasında siyasi eşgüdüm (niçin aranmasın?)”* Ünlü tarihçinin Batı toplumları için ifade ettiği bu olası sol perspektifi birkaç küçük değişlikle Türkiye'ye uyarlamaya kalkışınız. Çok mu aykırı gelecektir?

7.3.2010

WALLERSTEIN'A GÖRE DÜNYANIN DURUMU VE GELECEĞİ

Zaman zaman yirminci yüzyıl Batı düşüncesine damgalarını vurmuş ilerici, solcu bilim insanlarının katkılarını, “dünyanın hâli ve geleceği” üzerindeki görüşlerini bu köşede aktarıyorum tartışıyorum. Paul Sweezy, Giovanni Arrighi ve Eric Hobsbawm’dan sonra, bugün Immanuel Wallerstein’ı listeye aldım.

Ortak yönleri, düzen karşıtı, anti-kapitalist bilim insanları olmalarıdır. Bilimsel araştırmalarını, ürünlerini kapitalizmi eleştirerek kavramaya hasrettiler ve “başka bir dünya”yı oluşturma mücadelesine bilgileriyle, kalemliyle katkı yaptılar.

Sweezy, Arrighi ve Hobsbawm Marksist sosyal bilimcilerdir. Wallerstein’in düşüncesini ise iki ana akım biçimlendirmiştir. Biri Marksizm, diğeri ise baş temsilcisi Fransız tarihçisi Fernand Braudel olan *Annales* okuludur. Bu sentez, Wallerstein’ı insanlık tarihini, özellikle de kapitalizmi dünya sistemi olarak adlandırılan bir yaklaşım içinde incelemeye yöneltmiştir.

Genellikle “uzun dönemler” için anlam taşıyan *dünya sistemi* perspektifini Wallerstein son zamanlarda on beş günde bir yayımlanan bir internet iletişiyle güncel sorunlara taşımaktadır. “Dünyanın hâli”ne sol-muhafız bir çizgiden bakışını, tek bir tema üzerine odaklaşan sözü geçen iletiler yerine, *New Left Review* dergisinin Mart-Nisan 2010 sayısında yayımlanan “Yapısal Bunalımlar” başlıklı yazısını mercek altına alarak aktarmak istiyorum.

Wallerstein, dünyanın bugünkü hâlini incelemeyi, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen "kapitalizmin altın çağı"ndan başlatıyor. Altın Çağ'ı belirleyen üç önemli öge, ona göre, 1960'lı yılların sonunda ayrı ayrı tıkanmış "inişe geçmiş", kapitalist dünya sistemi de yapısal bir bunalıma girmiştir.

Birinci belirleyici öge, kapitalizmin uzun dönemli *ekonomik çevrimidir*. Wallerstein'ın sözleriyle, "*kapitalizm, varlık nedeni sınırsız sermaye birikimi olan bir sistemdir*", birikiminin temel belirleyicisi de kârlılıktır. Kâr oranları, payları düşmeye başlayınca sistemin "*genişlemesi son bulur ve bir durgunluk dönemi başlar.*" 1945-1970 dönemi, yeniliklerin kârlılığı yukarıya çektiği bir büyük çevrimin yükseliş aşamasıdır. "Kârlılıkta azalma" olgusu, bu aşamaya son verecektir. Wallerstein, bu "iniş" aşamasına geçişi, çok basitleştirilmiş bir "azalan kâr haddi" yaklaşımıyla açıklıyor.

"Altın çağ"ın ikinci belirleyici ögesi, sistemin "ağababası" olan **ABD'nin hegemonik gücü** idi. Kapitalist dünya sistemi ekonomik ve askerî üstünlüklerin belirlediği hegemonik bir gücün varlığına gereksinim duyar. Hegemon devlet, "*kârlılığın sürdürülebilmesi için gereken istikrarı güvenceye almak, bunu dünya sisteminin tümüne dayatmak*" işlevlerini üstlenmiştir. Hegemon güç, böylece, "*devletler arası sistemin işleyiş kurallarını belirler ve yurttaşları ve şirketleri lehine birikmiş sermaye akımını ("net kaynak aktarımı" da diyebiliriz) azamiye çıkarabilir.*" ABD'nin hegemonik gücü de zirve noktasına 1945-1970 döneminde ulaşmış, rakip güç odaklarının palazlanmasıyla sonraki yıllarda inişe geçmiştir.

"Altın çağ"ın üçüncü belirleyici ögesi, "*komünistlerden, sosyal demokratlardan ve ulusal kurtuluş hareketlerinden oluşan*" bir **sistem karşıtı muhalefetin** Wallerstein'ın deyiimiyle "*Eski Sol'un*" varlığıydı. Sözü edilen dönüm noktasında kapitalist sistemi sarsan bir farklı kalkışma ("*1968'deki dünya devrimi*") "*Eski Sol'un* da krizine, "*inişe geçmesi*"ne yol açmış Sovyet tipi sosyalizmin son bulmasıyla defter kapanmıştır.

"Eski Sol"un inişe geçişini "*1968 devrimine*" (ve o tarihe) bağlayan Wallerstein hata yapıyor. 1968 kalkışmalarının temsil ettiği